

Aleksandra Fruk (wcześniej Budniak-Rogala)

Uniwersytet Wrocławski

Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii

adwokat

e-mail: aleksandra.fruk@uwr.edu.pl

ORCID: [0000-0003-1391-3506](https://orcid.org/0000-0003-1391-3506)

Joanna May

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Wydział Prawa i Administracji

radca prawny

e-mail: jmay@umk.pl

ORCID: [0000-0001-8660-0784](https://orcid.org/0000-0001-8660-0784)

Posiedzenie zdalne w postępowaniu cywilnym – geneza, standardy i perspektywy (część I – zagadnienia ogólne)

Remote hearing in civil proceedings – origins, standards
and perspectives (part I – General issues)

Streszczenie

Posiedzenie zdalne w postępowaniu cywilnym stało się obecnie realną alternatywą dla rozprawy tradycyjnej. Znaczący wpływ na to miała sytuacja epidemiczna, która wymusiła konieczność dostosowania postępowań sądowych do nowych realiów życia społecznego. Wprowadzane w dobie pandemii COVID-19 rozwiązania normatywne, z istoty swej przejściowe, przyczyniły się nie tylko do wdrożenia instytucji posiedzeń zdalnych w postępowaniu cywilnym, ale także do ich rozpowszechnienia.

Artykuł poświęcony posiedzeniom zdalnym w postępowaniu cywilnym (ze względu na ramy opracowania) został podzielony na trzy części, z których pierwsza obejmuje zagadnienia ogólne, przedstawia też genezę analizowanej instytucji, stanowiąc równocześnie wprowadzenie do problematyki posiedzeń zdalnych. W drugiej części przedstawiono posiedzenie zdalne na gruncie tzw. ustawy covidowej, w trzeciej natomiast nowe rozwiązania obowiązujące od 14 marca 2024 r.

Słowa kluczowe

rozprawa odmiejskowiona, rozprawa zdalna, rozprawa hybrydowa, e-rozprawa, rozprawa elektroniczna, rozprawa *on-line*, wideorozprawa, wideokonferencja, wideoposiedzenie, posiedzenie odmiejskowane, posiedzenie na odległość, posiedzenie zdalne, posiedzenie hybrydowe

Abstract

A remote hearing in civil proceedings has now become a real alternative to a traditional hearing. This was significantly influenced by the epidemic situation, which forced the need to adapt court proceedings to the new realities of social life. The normative solutions introduced during the COVID-19 pandemic, which were, by their nature, temporary, contributed not only to the implementation of the institution of remote hearings in civil proceedings, but also to their popularization.

The article devoted to remote hearings in civil proceedings, due to the framework of the study, is divided into three parts, the first of which covers general issues, also presents the genesis of the analyzed institution, providing at the same time an introduction to the issues of remote hearings. The second part presents a remote hearing on the grounds of the so-called the Covid Act, while the third one includes new solutions valid in force since March 14, 2024.

Keywords

remote hearing, hybrid trial, e-court trial, electronic hearing, on-line hearing, video hearing, video conference, video sitting, hybrid hearing

1. Uwagi wprowadzające

Przeprowadzenie posiedzenia jawnego za pomocą urządzeń transmitujących obraz i dźwięk kiedyś niedopuszczalne, potem (choć dopuszczalne i teoretycznie możliwe) technicznie trudne do wykonania, obecnie stało się realną alternatywą dla rozprawy tradycyjnej. Wszechobecny postęp technologiczny, a w szczególności informatyczny, oddziałuje nie tylko na życie społeczne, ale także na organizację wymiaru sprawiedliwości.

W ostatnich latach informatyzacja wymiaru sprawiedliwości¹ znacznie przyspieszyła w wyniku pandemii COVID-19². Istniejący art. 151 § 2 k.p.c.³ pozwalający na przeprowadzenie posiedzenia jawnego przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających jego przeprowadzenie na odległość, który nie odgrywał dotychczas istotnej roli w praktyce, stał się pierwowzorem dla nowych rozwiązań prawnych i jednocześnie *remedium* na impas wymiaru sprawiedliwości. Przede wszystkim

¹ Odnośnie do pojęcia procesu informatyzacji zob. np. L. Łuczak-Noworolnik, A. Żebrowska, *Przeprowadzenie rozprawy i postępowania dowodowego drogą elektroniczną – założenia, cele, przyjęte rozwiązania*, „Polski Proces Cywilny” 2018, nr 3, s. 55.

² W grudniu 2019 r. w mieście Wuhan w Chinach wybuchła epidemia wirusa SARS-CoV-2 powodującego chorobę COVID-19, zwanego również potocznie koronawirusem. Następnie z Chin epidemia rozprzestrzeniła się do prawie wszystkich krajów świata i została oficjalnie uznana przez WHO za pandemię 11 marca 2020 r. Tak J. Gąsiorowski, *Ograniczenia, możliwości i funkcjonowanie sądownictwa powszechnego i stałych sądów polubownych w sprawach cywilnych podczas trwania epidemii w Polsce*, „ADR. Arbitraż i Mediacja” 2020, nr 2, s. 53.

³ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1550 z późn. zm., weszła w życie 1 stycznia 1965 r. Powoływana jako: Kodeks postępowania cywilnego lub k.p.c.

jednak nowa instytucja posiedzeń zdalnych, stosowana pierwotnie z konieczności wobec wprowadzonych w kraju ograniczeń wynikających ze stanu zagrożenia epidemicznego oraz stanu epidemii⁴, pozwoliła przezwyciężyć obawy przed nowymi rozwiązaniami prawnymi, które z założenia winny zapewniać niezbędne gwarancje dotyczące rzetelności i prawidłowości przebiegu postępowania, a także realizować niezbędne standardy w zakresie identyfikacji biorących w nim udział osób oraz bezpieczeństwa przesyłu danych. Doświadczenia pozyskane w czasie pandemii COVID-19 pozwoliły ustawodawcy na wprowadzenie nowych obiecujących rozwiązań prawnych, przed którymi stoją aktualne wyzwania, a z pewnością także dobre perspektywy.

Posiedzenia zdalne w postępowaniu cywilnym stanowią bardzo interesującą materię, która stała się przedmiotem licznych opracowań naukowych. Genezy tej instytucji, standardów jej funkcjonowania i dalszych perspektyw jej rozwoju nie sposób zatem przedstawić w ograniczonym ujęciu w ramach jednego opracowania. Z tego względu artykuł został podzielony na trzy części, z których niniejsza – pierwsza część – obejmuje zagadnienia ogólne, stanowiąc wprowadzenie do problematyki posiedzeń zdalnych. W części tej omówiono genezę analizowanej instytucji, jak również dokonano szczegółowej weryfikacji adekwatnej nomenklatury pojęciowej. W drugiej części opracowania⁵ przedstawione zostanie posiedzenie zdalne na gruncie tzw. ustawy covidowej⁶, w tym w szczególności przesłanki odstąpienia od wyznaczenia posiedzenia zdalnego, które w stanie prawnym obowiązującym do 14 marca 2024 r.⁷

⁴ Odnośnie do pojęcia stanu epidemii i stanu zagrożenia epidemicznego zob. odpowiednio art. 2 pkt 22 i 23 ustawy z dnia 5 grudnia 2008 r. o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 1284 ze zm.). W doktrynie w odniesieniu do stanu zagrożenia epidemicznego albo stanu epidemii stosuje się często jednorodne (i używane w języku potocznym) pojęcie stanu pandemii czy też ewentualnie sytuacji epidemicznej. Por. odpowiednio J. Litowski, *Zakres zmian art. 15 z.zs¹ ustawy z 2.03.2020 r. – uwagi na tle stanu prawnego obowiązującego od 3.07.2021 r.*, „Monitor Prawniczy” 2022, nr 2, s. 72 i M. Krakowiak, *Rozprawa elektroniczna w polskim postępowaniu cywilnym*, [w:] M. Białecki et al. (red.), *Rozstrzyganie spraw cywilnych. Aktualne wyzwania i perspektywy*, Warszawa 2022, s. 225. Adekwatną nomenklaturę pojęciową przyjęto również w ramach niniejszego opracowania.

⁵ Część tę zatytułowano „Posiedzenie zdalne na gruncie tzw. ustawy covidowej”.

⁶ Ustawa z dnia 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych, t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 2095 z późn. zm. Powoływana jako: ustawa COVID-19, tzw. ustawa covidowa lub tzw. przepisy covidowe.

⁷ Data wejścia w życie (w analizowanym zakresie) ustawy z dnia 7 lipca 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2023 r. poz. 1860. Powoływana jako: ustawa z dnia 7 lipca 2023 r. lub nowelizacja z 2024 r.

urościło do rangi zasady⁸. Trzecia i ostatnia część artykułu⁹ (spinająca całą problematykę posiedzeń zdalnych w postępowaniu cywilnym) poświęcona zostanie nowym rozwiązaniom wprowadzonym ustawą z dnia 7 lipca 2023 r. Przeprowadzona w niej będzie szczegółowa analiza i dokonana zostanie kompleksowa ocena nowych unormowań – przede wszystkim przez pryzmat ich przydatności w praktyce stosowania prawa. Ostatecznie podjęto próbę udzielenia odpowiedzi na pytanie o aktualne wyzwania stojące przed posiedzeniami zdalnymi oraz dalsze perspektywy rozwoju tej instytucji w postępowaniu cywilnym.

2. Geneza rozpraw zdalnych, czyli jak to się zaczęło

Pierwotnie przepisy Kodeksu postępowania cywilnego nie przewidywały rozpraw zdalnych. Zgodnie z art. 151 k.p.c. w brzmieniu obowiązującym do 8 września 2016 r.¹⁰, posiedzenia sądowe odbywają się w budynku sądowym, a poza tym budynkiem tylko wówczas, gdy czynności sądowe muszą być wykonane w innym miejscu albo gdy odbycie posiedzenia poza budynkiem sądowym ułatwia przeprowadzenie sprawy lub przyczynia się znacznie do zaoszczędzenia kosztów¹¹.

Przeprowadzenie posiedzenia jawnego przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających jego przeprowadzenie na odległość w niewielkim zakresie stało się dopuszczalne dopiero od 8 września 2016 r. na mocy ustawy z dnia 10 lipca 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny, ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw¹², która wprowadziła art. 151 § 2 k.p.c.¹³ Przepis art. 151

⁸ Por. przykładowo J. Gołaczyński, *Informatyzacja postępowania cywilnego. Od odrębności do modelu podstawowego*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2022, nr 5, s. 164–165.

⁹ Część ta nosi tytuł „Posiedzenie zdalne po nowelizacji z 2024 r.”.

¹⁰ Data wejścia w życie ustawy z dnia 10 lipca 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny, ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2015 r. poz. 1311 z późn. zm. Powoływana jako: nowelizacja z 2015 r.

¹¹ Na mocy nowelizacji z 2015 r. pierwotne brzmienie art. 151 k.p.c. zostało oznaczone jako § 1. W doktrynie podnosi się, że sąd na zasadzie wyjątku od zasady wyrażonej w art. 151 § 1 k.p.c. może także wykonywać czynności poza swoją siedzibą, a w razie konieczności także poza obszarem swojej właściwości, jeżeli wymaga tego dobro wymiaru sprawiedliwości lub jeżeli przez to nastąpi znaczne zmniejszenie kosztów (art. 43 § 1 ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych, t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 217 z późn. zm.). Por. I. Gromska-Szuster, [w:] T. Wiśniewski (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom I. Artykuły 1–366*, Warszawa 2021, art. 151, nb 1. Szczegółowo nt. wyjątków statuowanych w oparciu o regulację z art. 151 § 1 k.p.c. zob. np. L. Łuczak-Noworolnik, A. Żebrowska, *op. cit.*, s. 55–57.

¹² Dz. U. z 2015 r. poz. 1311 z późn. zm.

¹³ Instytucja rozprawy zdalnej (art. 151 § 2 k.p.c.) nawiązuje niewątpliwie do dowodu na odległość (*vide* art. 235 § 2 k.p.c.). Tak J. Gołaczyński, S. Kotecka-Kral, *Elektronizacja pism procesowych, do-ręczzeń i posiedzeń jawnych w postępowaniu cywilnym w okresie pandemii COVID-19*, „Polski Proces

§ 2 zd. 2 k.p.c. w pierwotnym brzmieniu stanowił, że uczestnicy postępowania mogą brać udział w posiedzeniu sądowym (odbywającym się przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających jego przeprowadzenie na odległość), gdy przebywają w budynku sądu – oczywiście innego niż ten, w którym znajduje się sąd prowadzący postępowanie¹⁴. W takim wypadku przebieg czynności procesowych transmituje się z sali sądowej sądu prowadzącego postępowanie do miejsca pobytu uczestników postępowania oraz z miejsca pobytu uczestników postępowania do sali sądowej sądu

Cywilny” 2020, nr 4, s. 656; J. Gołaczyński, A. Zalesińska, *Nowe technologie w sądach na przykładzie wideokonferencji i składania pism procesowych i doręczeń elektronicznych w dobie pandemii COVID-19*, „Monitor Prawniczy” 2020, nr 12, s. 638; J. Gołaczyński, M. Dymitruk, *Rozprawa zdalna i doręczenia elektroniczne w dobie pandemii COVID-19 po wejściu w życie nowelizacji z 28.05.2021 r.*, „Monitor Prawniczy” 2021, nr 13, s. 685; J. Gołaczyński, *Informatyzacja...*, s. 163. Przepis art. 235 § 2 k.p.c. został wprowadzony do Kodeksu postępowania cywilnego na mocy nowelizacji ustawą z dnia 5 grudnia 2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 234, poz. 1571), która weszła w życie w dniu 1 lipca 2009 r. Wprowadzenie regulacji dopuszczającej przeprowadzenie dowodu na odległość było jednym z pierwszych działań prawodawcy w ramach informatyzacji polskiego postępowania cywilnego. „W nauce już wcześniej zgłaszano postulat *de lege ferenda*, aby wprowadzić do polskiego Kodeksu postępowania cywilnego możliwość przesłuchania świadka przy wykorzystaniu urządzeń technicznych, służących do bezpośredniego komunikowania się na odległość, czyli przez transmisję obrazu i dźwięku. Wskazywano na korzyści, jakie wynikają z zastosowania nowoczesnej techniki zarówno dla sądu, jak i dla stron procesu”. Tak M. Krakowiak, *op. cit.*, s. 213 i powołani przez tego autora M. Muliński, M. Krakowiak, *Przesłuchanie świadka w postępowaniu cywilnym za pomocą środków nowoczesnej techniki – postulat de lege ferenda*, „Przegląd Sądowy” 2005, nr 3, s. 64–65. Por. też A. Machnikowska, *Zasada jawności w postępowaniu procesowym – modernizacja czy marginalizacja? Wybrane zagadnienia*, „Polski Proces Cywilny” 2022, nr 1, s. 110–111. Odnosząc się do relacji pomiędzy wspomnianymi regulacjami, wypada podkreślić, że art. 151 § 2 k.p.c. dotyczy odbycia w opisany sposób całego posiedzenia, a nie jedynie jego konkretnego fragmentu (np. przeprowadzenia dowodu przez sąd). Jest to zatem regulacja szersza zakresowo niż rozwiązanie przyjęte w art. 235 § 2 k.p.c. Por. Ł. Zamojski, [w:] P. Rylski (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Legalis 2023, komentarz do art. 151, nb 10 wraz z powołaną tam literaturą. „Przepis art. 151 § 2 k.p.c. ma zatem szerszy zakres zastosowania, gdyż dotyczy przeprowadzenia każdego posiedzenia zdalnego, niezależnie od tego, czy są na nim przeprowadzane czynności dowodowe, czy inne. Treść art. 235 § 2 k.p.c. dotyczy tylko czynności dowodowych dokonywanych w trakcie posiedzenia zdalnego”. Tak M. Uliasz, *Rozprawa zdalna w Kodeksie postępowania cywilnego (art. 151 k.p.c.)*, [w:] J. Gołaczyński (red.), *Postępowanie cywilne w czasie pandemii*, Warszawa 2022, s. 106. Szczegółowo nt. instytucji dowodu na odległość na zasadzie art. 235 § 2 k.p.c. zob. A. Budniak-Rogała, *Przeprowadzenie dowodu za pomocą środków porozumiewania się na odległość na zasadzie art. 235 § 2 k.p.c. a realizacja zasady bezpośredniości, cz. 1*, „Prawo Mediów Elektronicznych” 2017, nr 2, s. 5 i n. oraz cz. 2, „Prawo Mediów Elektronicznych” 2017, nr 3, s. 18 i n.

¹⁴ Por. też J. Gąsiorowski, *op. cit.*, s. 56; A. Michór, *Postępowanie cywilne w okresie pandemii COVID-19*, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 2021, nr 9, s. 39; J. Gołaczyński, A. Zalesińska, *op. cit.*, s. 637–638; K. Klimas, *Posiedzenie zdalne według art. 151^z COVID-19U*, [w:] J. Gołaczyński (red.), *Postępowanie cywilne...*, s. 109; A. Kościółek, A. Arkuszewska, *Zdalne posiedzenia sądowe – ewolucja czy rewolucja?*, [w:] J. Gołaczyński (red.), *Prawo Nowych Technologii: księga z okazji jubileuszu 20-lecia działalności Centrum Badań Problemów Prawnych i Ekonomicznych Komunikacji Elektronicznej i Studenckiego Koła Naukowego – Blok Prawa Komputerowego*, Warszawa 2022, s. 61; M. Krakowiak, *op. cit.*, s. 218–219; M. Uliasz, *op. cit.*, s. 101–102 i 106–107; Ł. Zamojski, *op. cit.*, komentarz do art. 151, nb 12.

prowadzącego postępowanie¹⁵. Konsekwentnie (z uwagi na brzmienie powołanego przepisu) nie ulegało jednak wątpliwości, że w budynku sądu musiał przebywać sędzia prowadzący postępowanie¹⁶. W orzecznictwie na tle wykładni art. 151 § 2 k.p.c. (jeszcze przed pandemią COVID-19) podkreślano, że wymóg przebywania w budynku sądu ma charakter bezwzględny¹⁷, co stanowiło istotny mankament regulacji¹⁸; w związku z tym postulowano jej zmianę¹⁹.

Co istotne dla analizowanego zagadnienia, do momentu rozpoczęcia pandemii COVID-19 instytucja e-rozprawy była instytucją martwą²⁰. Badania aktowe przeprowadzone w odniesieniu do tego okresu wykazały, iż w sądach cywilnych posiedzenie zdalne na podstawie art. 151 § 2 k.p.c. nie zostało przeprowadzone ani razu²¹.

¹⁵ Por. L. Łuczak-Noworolnik, A. Żebrowska, *op. cit.*, s. 61; J. Gołaczyński, M. Dymitruk, *op. cit.*, s. 685.

¹⁶ Por. też J. Gołaczyński, A. Zalesińska, *op. cit.*, s. 637–638; M. Biała, *Rozprawy zdalne w postępowaniu cywilnym*, LEX 2021.

¹⁷ W związku z tym, mając na względzie treść regulacji z art. 151 § 2 w zw. z art. 13 § 2 i art. 514 k.p.c., podnoszono, że „uczestnicy przebywający poza siedzibą sądu prowadzącego postępowanie mogą brać udział w posiedzeniu jawnym tego sądu tylko wtedy, gdy przebywają w budynku innego sądu. Wymaganie to jest związane z koniecznością zagwarantowania rzetelności i powagi postępowania, w tym pewności identyfikacji osób biorących udział w czynności oraz bezpieczeństwa przesyłu danych [...]. Inaczej mówiąc, współcześnie uczestnicy postępowania nieprocesowego nie mogą brać udziału w rozprawie przy użyciu środków komunikacji elektronicznej w sposób nieprzewidziany w art. 151 § 2 w zw. z art. 13 § 2 i art. 514 k.p.c. Oznacza to, że idąca tropem wniosku uczestnika sugestii Sądu Okręgowego rozluźnienia surowych wymagań art. 151 § 2 k.p.c. nie może być uznana za wniosek *de interpretatione ferenda*, lecz jako postulat *de lege ferenda*”. Tak postanowienie SN z dnia 8 listopada 2019 r., III CZP 13/19, LEX nr 2739475. Podobnie M. Wdowiak, *Zdalny udział strony w postępowaniu cywilnym*, [w:] *Prawo a nowe technologie*, „Młoda Palestra” 2019, nr 2–3, s. 61–64. W tym zakresie por. też: Warecka K., *Rozprawa on-line a prawo do rzetelnego procesu. Omówienie wyroku ETPC z dnia 2.12.2021 r., 36516/19 (Jallow)*, LEX 2021; D. Szutwe, *Czy rozprawa zdalna narusza konstytucyjne prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy? Dylematy wokół organizacji cywilnych rozpraw zdalnych w polskim porządku prawnym*, [w:] J. Ciapała, R. Piszko, A. Pyrżyńska (red.), *Dylematy wokół prawa do sądu*, Warszawa 2022, s. 165–166.

¹⁸ A. Kościółek, A. Arkuszewska, *op. cit.*, s. 69.

¹⁹ Por. przykładowo M. Uliasz, *op. cit.*, s. 106–107; M. Wdowiak, *op. cit.*, s. 60.

²⁰ Często przeprowadzane były natomiast dowody na odległość (przede wszystkim wideokonferencje celem przesłuchania świadków) na zasadzie art. 235 § 2 k.p.c. W doktrynie podkreśla się, że „przeprowadzenie dowodu na odległość na stałe wpisało się w specyfikę polskiego wymiaru sprawiedliwości”. Tak J. Gołaczyński, M. Dymitruk, *op. cit.*, s. 686. Podobnie J. Gołaczyński, S. Kotecka-Kral, *op. cit.*, s. 657; J. Gołaczyński, A. Zalesińska, *op. cit.*, s. 638; J. Gołaczyński, *Informatyzacja...*, s. 163.

²¹ „Przeszkodą we wprowadzeniu do praktyki sądownictwa cywilnego posiedzenia jawnego odmiejszczonego były nie tylko względy natury organizacyjnej, ale również mentalnej”. Tak J. Gołaczyński, M. Dymitruk, *op. cit.*, s. 686. Podobnie J. Gołaczyński, *Informatyzacja...*, s. 163. Więcej zob. J. Gołaczyński, S. Kotecka-Kral, *op. cit.*, s. 657 i J. Gołaczyński, A. Zalesińska, *op. cit.*, s. 638. Por. też A. Michór, *op. cit.*, s. 39; A. Kościółek, *Jawność posiedzeń sądowych w postępowaniu cywilnym w dobie pandemii COVID-19*, „Przegląd Sądowy” 2021, nr 5, s. 37; T. Zembrzuski, *Ograniczenia jawności postępowania w sprawach cywilnych w dobie pandemii – potrzeba chwili czy trwale rozwiązania*, „Forum Prawnicze” 2021, nr 3, s. 9; A. Kościółek, A. Arkuszewska, *op. cit.*, s. 63; M. Uliasz, *op. cit.*, s. 95–96; Ł. Zamojski, *op. cit.*, komentarz do art. 151, nb 13.

Przepis art. 151 § 2 k.p.c. statuujący instytucję rozprawy odmiejscowionej stał się jednak pierwowzorem dla rozwiązań wprowadzonych na mocy art. 15zsz¹ ustawy COVID-19²².

Sytuacja epidemiczna wymusiła konieczność dostosowania postępowań sądowych do nowych realiów życia społecznego. W celu uniknięcia paraliżu wymiaru sprawiedliwości niezbędne stało się podjęcie przez ustawodawcę działań legislacyjnych adekwatnych do panującej w kraju sytuacji²³. Jedną z kluczowych regulacji w tym zakresie stał się art. 15zsz¹ ustawy COVID-19 statuujący m.in. zasady przeprowadzania posiedzeń zdalnych. Przepis ten został wprowadzony ustawą z dnia 14 maja 2020 r. o zmianie niektórych ustaw w zakresie działań osłonowych w związku z rozprzestrzenianiem się wirusa SARS-CoV-2²⁴, znowelizowany ustawą z dnia 28 maja 2021 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw²⁵, a następnie ustawą z dnia 9 marca 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw²⁶.

W pierwotnym brzmieniu nadanym nowelizacją z 2020 r. tzw. ustawa covidowa regulowała zasady związane z przeprowadzaniem posiedzeń zdalnych w art. 15 zsz¹ pkt 1 i 3 ustawy COVID-19. W wyniku nowelizacji z 2021 r. zmiany uległy przesłanki wyznaczenia posiedzeń zdalnych, a regulacja w tym zakresie została przeniesiona do art. 15 zsz¹ ust. 1 pkt 1 i 2 ustawy COVID-19. Dodany

²² J. Gołaczyński, *Informatyzacja...*, s. 162 i n.; A. Kościółek, A. Arkuszewska, *op. cit.*, s. 60 i n.

²³ Podobnie M. Świder, *Posiedzenie zdalne w trybie art. 15 zsz¹ COVID-19U w kontekście prawa do rzetelnego procesu*, „Monitor Prawniczy” 2022, nr 19, s. 997. W tym zakresie por. też A. Szkarłat, *E-rozprawa i posiedzenia niejawne w postępowaniu cywilnym w świetle przepisów Tarczy 3.0 – odpowiedzi na pytania*, LEX 2020; M. Biała, *op. cit.*; K. Jasińska, *E-rozprawa w postępowaniu cywilnym a prawo do sądu i możliwość obrony swych praw*, „Studia Prawnicze. Rozprawy i Materiały” 2021, nr 2, s. 27; J. Litowski, *Ograniczenie jawności postępowania cywilnego z uwagi na stan epidemii wywołany wirusem COVID-19*, „Monitor Prawniczy” 2021, nr 2, s. 69; K. Klimas, *op. cit.*, s. 108–111; M. Krakowiak, *op. cit.*, s. 209 i 225; S. Staszak, *Zmiany w postępowaniu cywilnym wprowadzone w związku ze stanem epidemii a zasada jawności postępowania*, [w:] A. Orzeł-Jakubowska, T. Zembrzusiński (red.), *Konstytucyjne aspekty procesu cywilnego*, Warszawa 2023, s. 337. Szerzej na temat sytuacji polskiego sądownictwa na początkowym etapie pandemii zob. przykładowo J. Gąsiorowski, *op. cit.*, s. 57–59 i 67–68; R. Kulski, *Wpływ stanu zagrożenia epidemicznego lub stanu epidemii ogłoszonego z powodu COVID-19 na postępowanie cywilne*, „Monitor Prawniczy” 2020, nr 9, s. 442 i n.

²⁴ Ustawa z dnia 14 maja 2020 r. o zmianie niektórych ustaw w zakresie działań osłonowych w związku z rozprzestrzenianiem się wirusa SARS-CoV-2, Dz. U. z 2020 r. poz. 875 z późn. zm., weszła w życie w dniu 16 maja 2020 r. Powoływana jako: nowelizacja z 2020 r.

²⁵ Ustawa z dnia 28 maja 2021 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2021 r. poz. 1090, weszła w życie w dniu 3 lipca 2021 r. Powoływana jako: nowelizacja z 2021 r.

²⁶ Ustawa z dnia 9 marca 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2023, poz. 614, weszła w życie (w analizowanym zakresie) w dniu 15 kwietnia 2023 r. Powoływana jako: nowelizacja z 2023 r.

został równocześnie art. 15 zzs¹ ust. 2 i 3 ustawy COVID-19, który określał podstawy złożenia wniosku o zapewnienie możliwości udziału w posiedzeniu zdalnym w budynku sądu oraz udzielenia przez sąd stosownych pouczeń. Nowelizacją z 2023 r. nie dokonano żadnych modyfikacji reguł związanych z wyznaczaniem posiedzeń zdalnych.

Analizowana regulacja miała z założenia charakter epizodyczny. Początkowo z art. 15 zzs¹ *in principio* ustawy COVID-19 (w brzmieniu pierwotnym – nadanym nowelizacją z 2020 r.), a następnie z art. 15 zzs¹ ust. 1 *in principio* ustawy COVID-19 (po nowelizacji z 2021 r.) wynikało bowiem *expressis verbis*, że przepis ten ma zastosowanie w okresie obowiązywania stanu zagrożenia epidemicznego albo stanu epidemii ogłoszonego z powodu COVID-19 oraz w ciągu roku od odwołania ostatniego z nich. Kwestę tę doprecyzowano nowelizacją z 2023 r., wskazując w treści zmienionego art. 15 zzs¹ ust. 1 *in principio* ustawy COVID-19, iż odwołanie dotyczy tego z wymienionych stanów, który obowiązywał jako ostatni²⁷. Oznacza to, że analizowane konstrukcje statuowane w oparciu o regulację z art. 15 zzs¹ ustawy COVID-19 miały (z założenia – *a priori*) obowiązywać do dnia 30 czerwca 2024 r.²⁸

Interesujące, że rozwiązania normatywne, z istoty swej przejściowe, wymuszone anormalną nieprzewidywalną sytuacją, nie tylko przyczyniły się do wdrożenia instytucji rozpraw zdalnych w postępowaniu cywilnym, ale także do ich rozpowszechnienia w stopniu pozwalającym na uznanie, iż stanowi to milowy krok w procesie informatyzacji postępowania cywilnego²⁹. Co więcej, prowadzenie rozprawy w tej

²⁷ Z uwagi na pandemię COVID-19 na terenie Rzeczypospolitej Polskiej ogłoszony został najpierw (od 14 marca 2020 r.) stan zagrożenia epidemicznego (§ 1 rozporządzenia Ministra Zdrowia z dnia 13 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu zagrożenia epidemicznego, Dz. U. z 2020 r. poz. 433 z późn. zm.). Później (od 20 marca 2020 r.) obowiązywał stan epidemii (§ 1 rozporządzenia Ministra Zdrowia z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii, t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 340). Następnie (tj. od 16 maja 2022 r.) ogłoszony został ponownie stan zagrożenia epidemicznego (§ 1 rozporządzenia Ministra Zdrowia z dnia 12 maja 2022 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu zagrożenia epidemicznego, Dz. U. z 2022 r. poz. 1028). Ostatecznie stan zagrożenia epidemicznego został odwołany z dniem 1 lipca 2023 r. (§ 1 rozporządzenia Ministra Zdrowia z dnia 14 czerwca 2023 r. w sprawie odwołania na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu zagrożenia epidemicznego, Dz. U. z 2023 r. poz. 1118).

²⁸ Przepis ten zostaje jednak uchylony (w analizowanym zakresie) z dniem 14 marca 2024 r. na mocy art. 28 pkt 2 nowelizacji z 2024 r.

²⁹ Badania przeprowadzone na zlecenie Stowarzyszenia Sędziów Polskich „Iustitia” wykazały, że w czasie pandemii COVID-19 instytucja ta była bardzo często wykorzystywana w praktyce sądowej – w tym w szczególności na gruncie postępowania cywilnego. Por. A. Begier, A. Wypych-Knieć, Ł. Małecki-Tepicht, *Sądownictwo w czasie COVID-19 – raport z badania oceny wpływu pandemii COVID-19 na wymiar sprawiedliwości w Polsce*, Warszawa 2021, s. 29 i n.

formie przyczynia się niewątpliwie do przyspieszenia postępowania i sprzyja ekonomicznie procesowej³⁰. Z tych względów (już od początku obowiązywania art. 15 z.zs¹ ustawy COVID-19) w doktrynie postulowano przeniesienie instytucji rozpraw zdalnych do Kodeksu postępowania cywilnego³¹ – tak, aby stanowiły one alternatywę dla tradycyjnej rozprawy również po ustaniu stanu pandemii³².

Postulaty te zostały zrealizowane, czego wyraz stanowią zmiany wprowadzone na mocy ustawy z dnia 7 lipca 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw³³. Na podstawie powołanej nowelizacji ustawodawca dokonał bowiem gruntowej przebudowy art. 151 k.p.c. – modyfikując regulację § 2 i dodając § 3–9. W efekcie instytucja posiedzenia zdalnego została wprowadzona „na stałe” do Kodeksu postępowania cywilnego³⁴.

3. „Odpowiednie dać rzeczy słowo!”, czyli w poszukiwaniu właściwej nazwy

3.1. Określenia rozprawy zdalnej używane w doktrynie

Pierwotnie (w szczególności przed pandemią COVID-19) dla określenia instytucji z art. 151 § 2 k.p.c. posługiwano się w doktrynie pojęciem „rozprawy odmiejscowionej”. Używano w tym zakresie także zamiennie zwrotu „wideokonferencja”. W literaturze zwracano jednak uwagę, że bardziej adekwatne jest określenie „wideorozprawa” lub „wideoposiedzenie”³⁵. Niekiedy stosowano również pojęcia „posiedzenie odmiejscowione” lub „posiedzenie na odległość”³⁶.

³⁰ Podobnie: D. Szutwe, *op. cit.*, s. 164; M. Susz, *Rozpoznawanie spraw w postępowaniu cywilnym na posiedzeniu niejawnym lub z wykorzystaniem środków technicznych umożliwiających przeprowadzenie posiedzenia zdalnego na odległość oraz skład sądu w obliczu pandemii COVID-19 – na przykładzie sądów Apelacji Rzeszowskiej*, „Prokuratura i Prawo” 2023, nr 4, s. 153.

³¹ Tak J. Gołaczyński, M. Dymitruk, *op. cit.*, s. 687 i 690 oraz J. Gołaczyński, *Informatyzacja...*, s. 173. Podobnie M. Świder, *op. cit.*, s. 1006; M. Krakowiak, *op. cit.*, s. 226.

³² Tak i więcej zob. M. Biała, *op. cit.* W tym zakresie por. też K. Gajda-Roszczyńska, *Przebudowa wymiaru sprawiedliwości w czasach pandemii COVID-19 ze szczególnym uwzględnieniem postępowania cywilnego*, „Polski Proces Cywilny” 2022, nr 1, s. 28–29 i 31–32 oraz A. Kościółek, A. Arkuszewska, *op. cit.*, s. 69. Zob. także A. Michór, *op. cit.*, s. 44.

³³ Dz. U. z 2023 r. poz. 1860.

³⁴ Por. też A. Fruk, [w:] E. Marszałkowska-Krześ, I. Gil (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Legalis 2024, komentarz do art. 151, nb 6.1.2.

³⁵ Por. Ł. Zamojski, *op. cit.*, komentarz do art. 151, nb 9 i cytowane przez tego autora poglądy w doktrynie.

³⁶ Zamiast wielu M. Uliasz, *op. cit.*, s. 96–97 wraz z powołanymi poglądami przedstawicieli nauki prawa cywilnego procesowego.

W związku z wprowadzeniem regulacji z art. 15zsz¹ ustawy COVID-19 istotnie zwiększyło się zainteresowanie przedstawicieli doktryny analizowaną instytucją, co skutkowało pojawieniem się znacznej liczby traktujących o tym publikacji, a w efekcie także wzrostem liczby określeń stosowanych w ramach nazewnictwa analizowanej instytucji. Aktualnie w piśmiennictwie używa się synonimicznie pojęć rozprawy odmiejscowionej, rozprawy na odległość, rozprawy zdalnej, e-rozprawy, wideorozprawy, rozprawy elektronicznej lub ew. rozprawy *on-line*³⁷.

3.2. Pojęcia rozprawy odmiejscowionej oraz „w pełni” odmiejscowionej

W literaturze podnosi się, że „odmiejscowienie rozprawy” oznacza możliwość jej przeprowadzenia w sytuacji, w której uczestnicy nie znajdują się fizycznie w jednej lokalizacji³⁸. Inaczej rzecz ujmując, „odmiejscowienie” (czyli wielomiejscowość) posiedzenia polega na jego prowadzeniu w każdym miejscu przebywania uczestników posiedzenia³⁹. Pierwotnie analizowaną kategorię odnoszono do regulacji z art. 151 § 2 k.p.c., wskazując, iż na mocy powołanego przepisu ustawodawca dopuścił możliwość rozdzielenia miejsca, w którym znajduje się skład sędziowski rozpoznający sprawę, od miejsca, w którym przebywają uczestnicy posiedzenia⁴⁰.

W związku z wprowadzeniem regulacji tzw. ustawy covidowej determinanty istotne dla określenia znaczenia pojęcia rozprawy odmiejscowionej uległy istotnej modyfikacji. Zmieniony został dotychczasowy sposób rozumienia analizowanej kategorii. Zgodnie z art. 15zsz¹ ustawy COVID-19 uczestnicy e-rozprawy nie muszą przebywać w sądzie i mogą uczestniczyć w posiedzeniu zdalnie z wykorzystaniem komputera prywatnego⁴¹. W konsekwencji w piśmiennictwie wskazuje się, że wskutek wprowadzenia analizowanej regulacji doszło do „pełnego odmiejscowienia” rozprawy od budynku sądu⁴².

³⁷ Por. m.in. A. Skorupka, *E-rozprawa i zmiany w sposobie procedowania tarczy 3.0*, LEX 2020; M. Biała, *op. cit.*; J. Gołaczyński, M. Dymitruk, *op. cit.*, s. 697; K. Jasińska, *op. cit.*, s. 27; M. Krakowiak, *op. cit.*, s. 209, przypis nr 1 i s. 226.

³⁸ Tak J. Gołaczyński, M. Dymitruk, *op. cit.*, s. 685.

³⁹ Tak i więcej zob. M. Uliasz, *op. cit.*, s. 100–101. Por. też A. Kościółek, A. Arkuszewska, *op. cit.*, s. 62.

⁴⁰ Tak Ł. Zamojski, *op. cit.*, komentarz do art. 151, nb 12.

⁴¹ Tak J. Gołaczyński, A. Zalesińska, *op. cit.*, s. 642.

⁴² K. Jasińska operuje w tym kontekście wprost pojęciem „rozprawy w pełni odmiejscowionej”. Por. K. Jasińska, *op. cit.*, s. 34. J. Gołaczyński – odnosząc się do regulacji z art. 15zsz¹ ustawy COVID-19 – posługuje się z kolei konsekwentnie sformułowaniem „rozprawa zdalna «odmiejscowiona» w sposób dosłowny od budynku sądu”. Zob. J. Gołaczyński, S. Kotecka-Kral, *op. cit.*, s. 658; J. Gołaczyński, A. Zalesińska, *op. cit.*, s. 638.

Z jednej strony więc istotne walory (a w konsekwencji i sposób rozumienia) „odmiejscowienia” rozprawy uległy relewantnej modyfikacji, z drugiej strony jednak zgodzić należy się ze stanowiskami tych przedstawicieli doktryny, którzy podnoszą, że posiedzenie zdalne jest *de facto* formą rozprawy odmiejscowionej, ponieważ może odbywać się poza budynkiem sądu. Nie ulega zatem wątpliwości, że przepis art. 15 zzs¹ ustawy COVID-19 stanowi *lex specialis* względem art. 151 § 2 k.p.c. w jego pierwotnym brzmieniu. Rozwiązania szczególne zawarte w tzw. ustawie covidowej stanowią bowiem istotne odstępstwo od regulacji obowiązujących wcześniej w Kodeksie postępowania cywilnego⁴³.

Ostatecznie w uzupełnieniu powyższego warto rozważyć, czy w sytuacji, w której uczestnicy będą przebywali w budynku sądu, ale poza salą rozpraw – będzie również można mówić o rozprawie odmiejscowionej, a także czy rozprawą odmiejscowioną będzie także rozprawa hybrydowa. Wydaje się, iż na tak postawione pytania należałoby udzielić odpowiedzi pozytywnej. Mając na względzie treść analizowanych regulacji, wypadałoby bowiem przyjąć, iż elementem determinującym pojęcia e-rozprawy będzie sytuacja, w której podmioty uczestniczące w posiedzeniu nie będą fizycznie przebywały w jednym pomieszczeniu (na sali rozpraw) – niezależnie od tego, czy będą się znajdowały w budynku (tego samego bądź też innego) sądu czy też będą przebywały w ogóle poza siedzibą sądu (w dowolnym co do zasady miejscu)⁴⁴. Konstatację tę wypada odnieść również do członków składu orzekającego, którzy w czasie posiedzenia mogą przebywać w różnych miejscach, a więc w budynku sądu – ale niekoniecznie na sali rozpraw – lub poza tym budynkiem (*vide* art. 15zsz¹ ust. 1 ustawy COVID-19)⁴⁵.

3.3. Definicja legalna posiedzenia zdalnego

Zgodnie z treścią d. art. 15zsz¹ pkt 1 *in principio* ustawy COVID-19, którego odpowiednik stanowi art. 15zsz¹ ust. 1 pkt 1 *in principio* ustawy COVID-19, rozprawę lub posiedzenie jawne przeprowadza się przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających przeprowadzenie ich na odległość z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku. Definicję zawartą w treści powołanego przepisu w brzmieniu nadanym nowelizacją z 2021 r. ustawodawca uczynił definicją legalną

⁴³ S. Staszak, *op. cit.*, s. 344.

⁴⁴ Por. też M. Świder, *op. cit.*, s. 1003–1004; J. Litowski, *Zakres...*, s. 73; M. Susz, *op. cit.*, s. 153–154.

⁴⁵ K. Klimas, *op. cit.*, s. 121.

posiedzenia zdalnego – do treści analizowanej regulacji dodano wyraźne zastrzeżenie w przedmiotowym zakresie („posiedzenie zdalne”). Analizowany zabieg legislacyjny wypada ocenić pozytywnie⁴⁶.

Nie ma jednocześnie wątpliwości, że posiedzenie takie nadal stanowi rozprawę, na co wprost wskazuje art. 15 zzs¹ ustawy COVID-19. Przepis ten modyfikuje zatem jedynie warunki prowadzenia rozpraw (posiedzeń jawnych) określone w art. 151 § 1 i art. 152 § 1 k.p.c., uwzględniając w dalszym ciągu regułę przewidzianą w art. 148 § 1 i 2 k.p.c., zgodnie z którą sąd co do zasady rozpoznaje sprawy na rozprawie⁴⁷. Regulacja z art. 15 zzs¹ ustawy COVID-19 dodaje zatem do funkcjonującej siatki pojęciowej (obok posiedzeń jawnych i niejawnych) nowy typ posiedzenia – posiedzenie zdalne, czyli takie, które przeprowadza się przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających przeprowadzenie go na odległość z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku. „Co istotne, ustawodawca używa określenia posiedzenie zdalne na określenie zarówno rozprawy, jak i innego posiedzenia jawnego, jeżeli są ona przeprowadzane przy użyciu urządzeń technicznych z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku”⁴⁸.

W analizowanym zakresie wypada zwrócić uwagę na nieścisłość terminologiczną. W treści art. 15 zzs¹ ustawy COVID-19 – wprowadzając nowy typ posiedzenia (czyli posiedzenie zdalne) – ustawodawca odnosi się *expressis verbis* do rozpraw i posiedzeń jawnych, podczas gdy posiedzenia sądowe dzielą się na posiedzenia jawne i posiedzenia niejawne, przy czym rozprawa jest rodzajem posiedzenia jawnego (art. 152 § 1 i 3 k.p.c.)⁴⁹. Wydaje się zatem, że w tzw. przepisach covidowych dotyczących rozpraw zdalnych ustawodawca powinien konsekwentnie stosować tę samą nomenklaturę co w Kodeksie postępowania cywilnego, wskazując wyłącznie na posiedzenia jawne, unikając w ten sposób zbędnego powtórzenia polegającego na przywołaniu obok posiedzeń jawnych także rozpraw⁵⁰.

⁴⁶ Podobnie J. Litowski, *Zakres...*, s. 72.

⁴⁷ Por. J. Litowski, *Ograniczenie...*, s. 72; *idem*, *Zakres...*, s. 72.

⁴⁸ Tak J. Płaziuk, *Konieczność odstąpienia od przeprowadzenia posiedzenia zdalnego w przypadku wyznaczenia rozprawy lub posiedzenia jawnego w czasach COVID-19*, „Polski Proces Cywilny” 2022, nr 1, s. 247 i n., w tym w szczególności s. 251.

⁴⁹ Podobnie Ł. Wydra, [w:] R. Szmid (red.), *Ustawa o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych. Komentarz*, Legalis 2020, komentarz do art. 15 zzs¹, nb 17.

⁵⁰ Mając na względzie powyższe, w ramach niniejszego opracowania została przyjęta nomenklatura pojęciowa, zgodnie z którą pojęcia rozprawy zdalnej i posiedzenia zdalnego stosowane będą zasadniczo jako synonimy – rozprawa zdalna stanowi bowiem najczęstszą formę prowadzenia posiedzenia zdalnego. Dla odróżnienia rozpraw prowadzonych w trybie zdalnym od rozpraw (lub innych posiedzeń

Definicję legalną posiedzenia zdalnego, na wzór rozwiązań z art. 15 zzs¹ ustawy COVID-19, przewiduje również art. 151 § 2 k.p.c. w brzmieniu nadanym nowelizacją z 2024 r. Ustawodawca dokonał jednak (słusznej) korekty analizowanego określenia. W treści ostatniego z wymienionych przepisów posługuje się bowiem wyłącznie kategorią posiedzenia jawnego – odstąpiono zatem od zbędnej multiplikacji nomenklatury pojęciowej i nie odwołano się już (niepotrzebnie ponownie) do rozprawy. W konsekwencji od dnia 14 marca 2024 r. pod pojęciem posiedzenia zdalnego na zasadzie znowelizowanego art. 151 § 2 zd. 1 *in principio* k.p.c. będzie należało rozumieć posiedzenie jawne prowadzone przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających jego przeprowadzenie na odległość.

4. Posiedzenie zdalne na podstawie art. 15 zzs¹ ustawy COVID-19 a rozprawa odmiejscowiona na zasadzie art. 151 § 2 k.p.c. w pierwotnym brzmieniu

Przeprowadzenie posiedzenia jawnego przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających jego przeprowadzenie na odległość, zgodnie z art. 151 § 2 k.p.c. w pierwotnym brzmieniu, było ograniczone bezwzględnym wymogiem przebywania przez uczestników postępowania w budynku sądu (co zrozumiałe – innym niż ten, w którym znajduje się sąd prowadzący postępowanie), stanowiąc znaczny mankament tej regulacji⁵¹. W piśmiennictwie natomiast podnoszono, iż przede wszystkim względy natury organizacyjnej stanowią przeszkodę we wprowadzeniu do praktyki sądownictwa cywilnego posiedzenia jawnego odmiejscowionego⁵². Stosowanie tego przepisu wiązało się bowiem z koniecznością „użyczenia” sali rozpraw przez „inny sąd” niż sąd prowadzący postępowanie⁵³. Zorganizowanie tego typu wideokonfe-

jawnych) prowadzonych w trybie stacjonarnym w budynku sądu, te ostatnie określono mianem rozprawy tradycyjnej. Podobnie J. Płaziuk, *op. cit.*, s. 250 i 251. Co więcej, terminologię dotyczącą rozprawy odmiejscowionej zastosowano konsekwentnie również do posiedzeń przeprowadzanych w trybie zdalnym. Por. też A. Skorupka, *op. cit.* Przyjęte rozwiązanie nawiązuje do poglądów prezentowanych już wcześniej w doktrynie w odniesieniu do regulacji z art. 151 § 2 k.p.c., zgodnie z którymi zamiennie używano nazw „posiedzenie na odległość”, „rozprawa zdalna” oraz „posiedzenie zdalne”. Tak i więcej zob. M. Uliasz, *op. cit.*, s. 96–97.

⁵¹ Tak A. Kościółek, *op. cit.*, s. 37. Podobnie A. Kościółek, A. Arkuszewska, *op. cit.*, s. 69.

⁵² Tak J. Gołaczyński, S. Kotecka-Kral, *op. cit.*, s. 657 i J. Gołaczyński, A. Zalesińska, *op. cit.*, s. 638. Podobnie J. Gołaczyński, M. Dymitruk, *op. cit.*, s. 686; M. Uliasz, *op. cit.*, s. 95.

⁵³ Tak J. Gołaczyński, S. Kotecka-Kral, *op. cit.*, s. 657 i J. Gołaczyński, A. Zalesińska, *op. cit.*, s. 638. Podobnie J. Gołaczyński, M. Dymitruk, *op. cit.*, s. 685–686; J. Gołaczyński, *Informatyzacja ...*, s. 163; A. Kościółek, A. Arkuszewska, *op. cit.*, s. 63; Ł. Zamojski, *op. cit.*, komentarz do art. 151, nb 13.

rencji wymagało zatem ścisłej współpracy zaangażowanych sądów, poczynając od uzgodnienia terminu, na kwestiach technicznych kończąc⁵⁴.

Co więcej, analizowane ograniczenie nie tylko nie przystawało do aktualnego poziomu rozwoju i wykorzystania technologii informatycznych, ale nie realizowało również oczekiwań społecznych⁵⁵. Ostatecznie rozwiązanie takie nie mogło znaleźć zastosowania do prowadzenia rozpraw i innych posiedzeń jawnych w czasie obowiązywania stanu zagrożenia epidemicznego lub stanu epidemii – z uwagi na niebezpieczeństwo dla zdrowia osób uczestniczących w takim posiedzeniu. „Stąd też pojawiła się propozycja modyfikacji reguły z art. 151 § 2 k.p.c. i umożliwienia wideokonferencji z innego miejsca niż budynek sądu”⁵⁶.

W konsekwencji przepis art. 15 zzs¹ ustawy COVID-19 wprowadzony z uwagi na sytuację epidemiczną na mocy nowelizacji z 2020 r. ustanawiał istotny wyłom w analizowanym zakresie⁵⁷. Regulacja z d. art. 15 zzs¹ pkt 1 ustawy COVID-19 statuowała bowiem zasadę, zgodnie z którą osoby uczestniczące w posiedzeniu zdalnym nie musiały przebywać w budynku sądu⁵⁸. Reguła ta nie odnosiła się wprawdzie do sądu prowadzącego postępowanie. Jednak zgodnie z treścią d. art. 15 zzs¹ pkt 3 ustawy COVID-19, jeżeli ze względu na szczególne okoliczności prezes sądu tak zarządził, członkowie składu, poza przewodniczącym

⁵⁴ Por. T. Zembruski, *op. cit.*, s. 9.

⁵⁵ Na tle wykładni przepisów obowiązujących przed pandemią w orzecznictwie podkreślano, że regulacje prawne dopuszczają możliwość wykorzystywania przy rozpoznawaniu spraw cywilnych łączy teleinformatycznych, co jest zgodne z dokonującym się sukcesywnie rozwojem techniki oraz towarzyszącymi temu zmianami cywilizacyjnymi i społecznymi, wobec czego pozbawienie stron (uczestników) możliwości ich wykorzystania w postępowaniu cywilnym jest nieuzasadnione (w wyniku rozwoju Internetu oraz jego masowej dostępności przeważająca część pozyskiwania informacji i jej wymiana dokonuje się już obecnie przy pomocy ogólnie dostępnych łączy informatycznych). Tak postanowienie SO w Gliwicach z dnia 29 stycznia 2019 r., III Ca 763/13, LEX nr 2686794.

⁵⁶ Tak J. Gołaczyński, S. Kotecka-Kral, *op. cit.*, s. 657 i J. Gołaczyński, A. Zalesińska, *op. cit.*, s. 638. Podobnie J. Gołaczyński, M. Dymitruk, *op. cit.*, s. 686; Por. też M. Uliasz, *op. cit.*, s. 102–103 wraz z powołaną tam literaturą.

⁵⁷ Niezrozumiałe (i nieuzasadnione) pozostaje zatem w tym kontekście stwierdzenie Ł. Wydry, który na tle regulacji z art. 15 zzs¹ ustawy COVID-19 w pierwotnym brzmieniu podnosił, że (jego zdaniem) celowość wprowadzenia tego przepisu do polskiego systemu prawnego pozostaje dyskusyjna, albowiem do prowadzenia posiedzeń zdalnych sądy mogły przecież wykorzystywać istniejące dotychczas instrumentarium prawne. „Przy takiej redakcji przepisu, nie sposób oprzeć się wrażeniu, że ma on na celu zdyscyplinowanie przede wszystkim sędziów, w sposób pozwalający na eliminację potencjalnych zatorów orzeczniczych, mających związek z COVID-19”. Tak Ł. Wydra, *op. cit.*, komentarz do art. 15 zzs¹, nb 17. Jak słusznie podnosi Ł. Zamojski, z poglądem cytowanego autora nie sposób się zgodzić z uwagi na kluczowe różnice pomiędzy art. 151 § 2 k.p.c. a art. 15 zzs¹ ustawy COVID-19. Por. Ł. Zamojski, *op. cit.*, komentarz do art. 151, nb 13.

⁵⁸ W tym zakresie por. też A. Skorupka, *op. cit.*; M. Biała, *op. cit.*; J. Gołaczyński, S. Kotecka-Kral, *op. cit.*, s. 658–639; J. Gołaczyński, A. Zalesińska, *op. cit.*, s. 638; J. Gołaczyński, M. Dymitruk, *op. cit.*, s. 686.

i referentem sprawy, mogli brać udział w posiedzeniu za pomocą środków komunikacji elektronicznej⁵⁹, z wyjątkiem posiedzenia, na którym dochodziło do zamknięcia rozprawy⁶⁰.

Ratio legis takich zastrzeżeń można było upatrywać w konieczności zapewnienia obecności na sali rozpraw osoby odpowiedzialnej za połączenie wideokonferencyjne za pośrednictwem urządzeń należących do sądu oraz zapewnienia sprawnej komunikacji między członkami składu orzekającego w przypadku składów wieloosobowych. „Ponad roczne doświadczenie w tym obszarze ujawniło jednakże, że fizyczna obecność sędziów w budynku sądu czy też bezpośredni kontakt między członkami składu nie jest konieczny dla zapewnienia prawidłowego przebiegu posiedzenia, a urządzenia służące do nawiązania połączenia wideokonferencyjnego z uczestnikami rozprawy obsługiwane są przez protokolanta bądź pracownika kadry informatycznej, nie przez przewodniczącego”⁶¹.

W konsekwencji uwarunkowania związane z rozprzestrzenianiem się pandemii COVID-19 wymusiły podjęcie kolejnych działań ustawodawczych liberalizujących wymogi w weryfikowanym zakresie. Na mocy obowiązującej do 14 marca 2024 r. regulacji z art. 15 zzs¹ ust. 1 pkt 1 *in fine* ustawy COVID-19 (w brzmieniu nadanym nowelizacją z 2021 r.) osoby uczestniczące w posiedzeniu zdalnym, w tym członkowie składu orzekającego, nie muszą przebywać w budynku sądu⁶². Potwierdzony został zatem (przyjęty już wcześniej) standard, zgodnie z którym uczestnicy takiego posiedzenia mogą przebywać w dowolnym (co do zasady) miejscu⁶³.

⁵⁹ Zgodnie z treścią art. 2 pkt 5 ustawy z dnia 18 lipca 2002 r. o świadczeniu usług drogą elektroniczną (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 344 z późn. zm.) pod pojęciem środków komunikacji elektronicznej należy rozumieć rozwiązania techniczne, w tym urządzenia teleinformatyczne i współpracujące z nimi narzędzia programowe, umożliwiające indywidualne porozumiewanie się na odległość przy wykorzystaniu transmisji danych między systemami teleinformatycznymi, a w szczególności pocztę elektroniczną. W tym zakresie por. J. Gołaczyński, A. Zalesińska, *op. cit.*, s. 639–640 i J. Gołaczyński, M. Dymitruk, *op. cit.*, s. 687–688 oraz J. Gołaczyński, *Informatyzacja...*, s. 165–166. Zob. też J. Litowski, *Ograniczenie...*, s. 73.

⁶⁰ W tym zakresie por. też J. Gołaczyński, S. Kotecka-Kral, *op. cit.*, s. 659; J. Gołaczyński, A. Zalesińska, *op. cit.*, s. 639; A. Skorupka, *op. cit.*; Ł. Wydra, *op. cit.*, komentarz do art. 15 zzs¹, nb 24; M. Biała, *op. cit.*; M. Krakowiak, *op. cit.*, s. 222.

⁶¹ Tak i więcej zob. K. Klimas, *op. cit.*, s. 114–115.

⁶² Por. też J. Gołaczyński, *Ustawa o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych. Komentarz*, Legalis 2023, komentarz do art. 15 zzs¹, nb 2.

⁶³ Por. przykładowo A. Skorupka, *op. cit.* oraz M. Biała, *op. cit.*; K. Klimas, *op. cit.*, s. 113; M. Krakowiak, *op. cit.*, s. 221–222. Niektórzy przedstawiciele doktryny kładą przy tym istotny nacisk na „pełną dowolność miejsca”, podkreślając, iż w takiej sytuacji osoby uczestniczące w posiedzeniu zdalnym mogą przebywać nawet za granicą. Por. przykładowo Ł. Zamojski, *op. cit.*, komentarz do art. 151, nb 13. Zob. też A. Szkarłat, *op. cit.*

W efekcie wprowadzonej zmiany regułę tę zastosowano również do sądu prowadzącego postępowanie⁶⁴.

Wprowadzenie na tak szeroką skalę posiedzenia zdalnego miało z całą pewnością służyć jak najbezpieczniejszemu i jednocześnie jak najszerzszemu funkcjonowaniu sądu w czasie epidemii COVID-19 w celu umożliwienia obywatelom realizacji ich konstytucyjnego prawa do sądu⁶⁵. Z jednej strony wypada zatem przychylić się do stanowiska przedstawicieli doktryny, którzy podnoszą, że analizowane zabiegi legislacyjne należy ocenić pozytywnie⁶⁶ – przede wszystkim ze względu na poszerzenie zakresu zastosowania instytucji e-rozprawy oraz z uwagi na zapewnienie możliwości realizacji adekwatnych standardów w zakresie ochrony zdrowia związanych ze stanem pandemii⁶⁷. Dopuszczalność przeprowadzenia rozprawy lub posiedzenia jawnego za pomocą urządzeń komunikacji na odległość stanowiła niewątpliwie niezbędną w ówczesnym okresie alternatywę dla standardowego trybu odbywania takich posiedzeń (tradycyjnie) na sali sądowej. W oparciu o przyjęte rozwiązania sądy mogły procedować nawet w okresie najszerzej zakrojonego ograniczenia kontaktów społecznych podyktowanego rozprzestrzenianiem się pandemii. Dzięki temu udało się zapobiec kaskadowej przewlekłości postępowań cywilnych, która mogłaby doprowadzić do paraliżu wymiaru sprawiedliwości⁶⁸.

Z drugiej jednak strony w praktyce brak jest możliwości zastosowania omawianego rozwiązania w pełnej rozciągłości z uwagi na uwarunkowania techniczne i organizacyjne wynikające z aktualnych realiów sądowych. Wynika to m.in. z konieczności zachowania niezbędnych standardów związanych z nagrywaniem rozpraw na potrze-

⁶⁴ „Mamy zatem do czynienia z sytuacją, w której rozprawa staje się zdalną także dla ogółu składu sędziowskiego”. Tak i więcej zob. J. Gołaczyński, M. Dymitruk, *op. cit.*, s. 687–688. W tym zakresie por. też M. Biała, *op. cit.*; K. Klimas, *op. cit.*, s. 114; J. Litowski, *Zakres...*, s. 72–73; M. Krakowiak, *op. cit.*, s. 222.

⁶⁵ K. Jasińska, *op. cit.*, s. 27.

⁶⁶ Tak A. Kościółek, *op. cit.*, s. 37; M. Krakowiak, *op. cit.*, s. 226.

⁶⁷ Podobnie T. Zembrzusi, *op. cit.*, s. 10. Por. też M. Krakowiak, *op. cit.*, s. 221–222.

⁶⁸ W doktrynie (w odniesieniu do regulacji z art. 235 § 2 k.p.c.) podkreśla się, że rozwiązanie przyjęte przez ustawodawcę wywiera pozytywny wpływ na dynamikę postępowania cywilnego. „Generalnie umożliwienie udziału stron, świadków, biegłych w posiedzeniu jawnym na odległość może się przede wszystkim przyczynić do włączenia w proces sądowy tych osób, które do tej pory ze względu na konieczność osobistego stawiennictwa w sądzie, rezygnowały z dochodzenia roszczeń na drodze sądowej lub aktywnego uczestnictwa w toku postępowania sądowego. Następuje w ten sposób także niwelowanie barier powodujących ewentualne wykluczenie prawne osób, które z powodu stanu zdrowia, stopnia niepełnosprawności są pozbawione możliwości osobistego udziału w rozprawie”. Tak J. Gołaczyński, M. Dymitruk, *op. cit.*, s. 686 oraz J. Gołaczyński, S. Kotecka-Kral, *op. cit.*, s. 657 i J. Gołaczyński, A. Zalesińska, *op. cit.*, s. 638 wraz z powołaną przez wszystkich tych autorów literaturą. W tym kontekście por. też postanowienie SO w Gliwicach z dnia 29 stycznia 2019 r., III Ca 763/13, LEX nr 2686794.

by sporządzenia protokołu elektronicznego. Obsługa systemów przeznaczonych dla e-protokołu (ReCourt lub ReCourt2) wymusza bowiem obecność protokolanta (najczęściej w osobie sekretarza sądowego lub ewentualnie asystenta sędziego) na sali sądowej⁶⁹. Z kolei na konieczność stawiennictwa w sądzie członków składu orzekającego (zasadniczo co najmniej w osobie sędziego przewodniczącego) rzutować będzie również brak elektronicznych akt sądowych⁷⁰ oraz brak możliwości wydania wyroku w formie elektronicznej⁷¹. Wprawdzie sędzia przewodniczący będzie mógł prowadzić rozprawę ze swojego gabinetu, ale z uwagi na wspomniane uwarunkowania, a raczej deficyty techniczne, będzie musiał jednak przebywać w budynku sądu. Zakładana przez ustawodawcę teoretyczna możliwość prowadzenia rozpraw i innych posiedzeń jawnych w trybie zdalnym w pełnej rozciągłości (a zatem w odniesieniu do wszystkich osób w nich uczestniczących – w tym również do członków składu orzekającego) ma zatem niestety charakter iluzoryczny. W praktyce posiedzenie zdalne prowadzone na zasadach określonych w art. 15 zzs¹ ust. 1 pkt 1 ustawy COVID-19 może odbywać się (co najwyżej) w trybie hybrydowym – przy jednoczesnym uczestnictwie niektórych podmiotów w trybie zdalnym, a innych – w trybie stacjonarnym.

5. Posiedzenie hybrydowe na podstawie art. 15 zzs¹ ustawy COVID-19

W świetle brzmienia analizowanej regulacji z art. 15 zzs¹ ustawy COVID-19 możliwość przeprowadzenia posiedzenia zdalnego w trybie hybrydowym jest dyskusyjna.

Niektórzy przedstawiciele doktryny podkreślają, że rozwiązanie polegające na prowadzeniu posiedzeń mieszanych nie znajduje oparcia normatywnego⁷². Przeprowadzenie posiedzenia w sposób hybrydowy stoi w sprzeczności z art. 15 zzs¹ ustawy COVID-19, który jako zasadę przyjął posiedzenia w całości zdalne. Przepis ten nie przewiduje możliwości odbycia posiedzenia zdalnego „jedynie częściowo”⁷³. Inni autorzy wskazują z kolei (odnosząc się do regulacji z d. art. 15 zzs¹ pkt 1 ustawy COVID-19), że przepis ten nie przewiduje wymogu, aby wszystkie osoby uczestniczące w rozprawie brały w niej udział w formie zdalnej. Rozprawa może mieć

⁶⁹ Zob. też K. Klimas, *op. cit.*, s. 114–115 i 125–126.

⁷⁰ W tym zakresie por. też K. Gajda-Roszczyńska, *op. cit.*, s. 26 i 31 oraz J. Gołaczyński, *Informatyzacja...*, s. 167 i 173, a także K. Klimas, *op. cit.*, s. 133.

⁷¹ J. Gołaczyński, M. Dymitruk, *op. cit.*, s. 688; J. Gołaczyński, *Informatyzacja...*, s. 166 i 173.

⁷² J. Płaziuk, *op. cit.*, s. 259.

⁷³ M. Świder, *op. cit.*, s. 1003.

zatem charakter hybrydowy – w sytuacji gdy część uczestników przystąpi do niej *on-line*, a część będzie obecna na sali rozpraw, gdzie będzie miała możliwość jej śledzenia i udziału w niej⁷⁴. Trzeba bowiem zauważyć, że zgodnie z treścią art. 15zsz¹ ust. 1 pkt 1 *in fine* ustawy COVID-19 osoby uczestniczące w rozprawie odmiejscowionej „nie muszą przebywać w budynku sądu”, co nie oznacza jednak, że nie mogą w nim przebywać⁷⁵.

Zdaniem niektórych przedstawicieli doktryny, na mocy (wprowadzonego nowelizacją z 2021 r.) art. 15zsz¹ ust. 2 ustawy COVID-19, ustawodawca przewidział wsparcie dla osób niedysponujących odpowiednimi możliwościami technicznymi polegające na umożliwieniu im uczestnictwa w posiedzeniu zdalnym w budynku sądu, lecz poza salą rozpraw, gdzie będą im udostępnione odpowiednie narzędzia informatyczne. „Wprowadzenie tego przepisu dobitnie świadczy o tym, że ustawodawca nie dopuszcza posiedzeń hybrydowych, w przeciwnym razie zezwoliłby na udział w posiedzeniu zdalnym na sali rozpraw”⁷⁶. Według odmiennego zapatrywania przeprowadzenie e-rozprawy w trybie hybrydowym może okazać się „konieczne” w rozumieniu art. 15zsz¹ ust. 1 pkt 2 ustawy COVID-19 – w szczególności z uwagi na deficyty w zakresie możliwości zapewnienia odpowiednich warunków technicznych przez stronę lub sąd, a także ze względu na specyfikę czynności, które mają zostać podjęte w toku danego posiedzenia⁷⁷.

W piśmiennictwie podnoszono w związku z tym postulaty *de lege ferenda* wprowadzenia wyraźnej regulacji ustawowej w tym zakresie – przykładowo w dodatkowym punkcie art. 15zsz¹ ust. 1 ustawy COVID-19⁷⁸. Wskazywano przy tym równocześnie, że niezbędne jest zachowanie minimalnych standardów w odniesieniu do reguł i sposobu przeprowadzania rozpraw hybrydowych⁷⁹.

Na uwagę w analizowanym kontekście zasługują w szczególności następujące kwestie. Po pierwsze, część sądów wykształciła praktykę, zgodnie z którą decyzja odnośnie do formy uczestnictwa w konkretnej rozprawie (stacjonarnie bądź *on-line*) jest każdorazowo pozostawiona stronie lub innemu uczestnikowi posiedzenia. Rozwiązanie takie należy uznać za niedopuszczalne. Niejednokrotnie może się bowiem okazać, że któraś ze stron ma gorsze możliwości aktywnego uczestnictwa w rozprawie, przy czym konstatację tę (w zależności od sytuacji i realiów konkretnej sprawy)

⁷⁴ Tak A. Szkarłat, *op. cit.* Podobnie M. Biała, *op. cit.*; A. Michór, *op. cit.*, s. 39.

⁷⁵ Tak J. Litowski, *Ograniczenie...*, s. 73. Podobnie K. Jasińska, *op. cit.*, s. 33. Szczegółowo na ten temat zob. J. Litowski, *Zakres...*, s. 75–76 i 79.

⁷⁶ Tak M. Świder, *op. cit.*, s. 1003–1004.

⁷⁷ Tak i więcej por. K. Jasińska, *op. cit.*, s. 38.

⁷⁸ Szczegółowo zob. J. Litowski, *Zakres...*, s. 75–76 i 79.

⁷⁹ M. Świder, *op. cit.*, s. 1004.

należy odnieść zarówno do podmiotów uczestniczących w posiedzeniu w formie zdalnej, jak i do uczestników biorących udział w rozprawie w trybie stacjonarnym. Szczególnie newralgiczne wydają się sytuacje, w których strona nie ma wiedzy, że przeciwnik weźmie udział w rozprawie w sposób zdalny lub też zaskakuje on sąd, pojawiając się na sali rozpraw niezapowiedziany, podczas gdy druga strona oczekuje na połączenie zdalne. W takim wypadku zasadne wydaje się uzyskanie zgody strony łączącej się z sądem *on-line* na udział w posiedzeniu w takiej formule, przy jednoczesnej obecności drugiej strony w budynku sądu⁸⁰.

Po drugie, w praktyce zgłaszane są problemy z działaniem jednej z aplikacji używanych do przeprowadzania e-rozpraw, które powodują, że aby osoby biorące udział w posiedzeniu były słyszane i same słyszały pozostałych uczestników, należy wyłączyć kamerę⁸¹. Minimalnym standardem rozpraw hybrydowych powinno być zapewnienie, aby obie strony wzajemnie widziały się i słyszały. Niedopuszczalna jest (niestety częsta) sytuacja, w której sąd widzi jedną stronę na sali, a drugą na ekranie komputera, ale strony się wzajemnie nie widzą⁸².

Po trzecie wreszcie „należy jednocześnie dążyć do tego, aby protokół sporządzony za pomocą urządzenia rejestrującego obraz i dźwięk obejmował także obraz i dźwięk odbierany od uczestników łączących się zdalnie. [...] Praktyka sądów w tym zakresie jest przy tym różna – niektóre sądy dysponują odpowiednimi urządzeniami technicznymi pozwalającymi na obsługę rozpraw hybrydowych, w przypadku innych urządzenia do nagrywania protokołu elektronicznego nie są połączone z urządzeniami służącymi do przeprowadzenia posiedzeń zdalnych, co uniemożliwia prawidłowe nagrywanie, a często też samo odbycie posiedzenia hybrydowego”⁸³.

Bibliografia

I. Źródła

Spis aktów prawnych

Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1550 z późn. zm.

Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych, t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 217 z późn. zm.

⁸⁰ Szczegółowo zob. M. Świder, *op. cit.*, s. 1003–1004.

⁸¹ K. Jasińska, *op. cit.*, s. 38.

⁸² M. Świder, *op. cit.*, s. 1003–1004.

⁸³ *Ibidem*, s. 1004.

- Ustawa z dnia 5 grudnia 2008 r. o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi, t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1284 ze zm.
- Ustawa z dnia 5 grudnia 2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2008 r. Nr 234, poz. 1571.
- Ustawa z dnia 18 lipca 2002 r. o świadczeniu usług drogą elektroniczną, t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 344 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 10 lipca 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny, ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2015 r. poz. 1311 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych, t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 2095 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 14 maja 2020 r. o zmianie niektórych ustaw w zakresie działań osłonowych w związku z rozprzestrzenianiem się wirusa SARS-CoV-2, Dz. U. z 2020 r. poz. 875 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 28 maja 2021 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2021 r. poz. 1090.
- Ustawa z dnia 9 marca 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2023 r. poz. 614.
- Ustawa z dnia 7 lipca 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2023 r. poz. 1860.
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 13 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu zagrożenia epidemicznego, Dz. U. z 2020 r. poz. 433 z późn. zm.
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii, t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 340.
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 12 maja 2022 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu zagrożenia epidemicznego, Dz. U. z 2022 r. poz. 1028.
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 14 czerwca 2023 r. w sprawie odwołania na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu zagrożenia epidemicznego, Dz. U. z 2023 r. poz. 1118.

Spis orzeczeń sądowych

- Postanowienie SN z dnia 8 listopada 2019 r., III CZP 13/19, OSNC 2020, nr 7–8, poz. 65.
- Postanowienie SO w Gliwicach z dnia 29 stycznia 2019 r., III Ca 763/13, LEX nr 2686794.

II. Literatura

- Begier A., Wypych-Knieć A., Małecki-Tepicht Ł., *Sądownictwo w czasie COVID-19 – raport z badania oceny wpływu pandemii COVID-19 na wymiar sprawiedliwości w Polsce*, Warszawa 2021.
- Biała M., *Rozprawy zdalne w postępowaniu cywilnym*, LEX 2021.
- Budniak-Rogała A., *Przeprowadzenie dowodu za pomocą środków porozumiewania się na odległość na zasadzie art. 235 § 2 k.p.c. a realizacja zasady bezpośredniości, cz. 1*, „Prawo Mediów Elektronicznych” 2017, nr 2, cz. 2, „Prawo Mediów Elektronicznych” 2017, nr 3.
- Fruk A., [w:] E. Marszałkowska-Krześ, I. Gil (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Legalis 2024.

- Gajda-Roszczyńska K., *Przebudowa wymiaru sprawiedliwości w czasach pandemii COVID-19 ze szczególnym uwzględnieniem postępowania cywilnego*, „Polski Proces Cywilny” 2022, nr 1.
- Gąsiorowski J., *Ograniczenia, możliwości i funkcjonowanie sądownictwa powszechnego i stałych sądów polubownych w sprawach cywilnych podczas trwania epidemii w Polsce*, „ADR. Arbitraż i Mediacja” 2020, nr 2.
- Gołaczyński J., Dymitruk M., *Rozprawa zdalna i doręczenia elektroniczne w dobie pandemii COVID-19 po wejściu w życie nowelizacji z 28.05.2021 r.*, „Monitor Prawniczy” 2021, nr 13.
- Gołaczyński J., *Informatyzacja postępowania cywilnego. Od odrębności do modelu podstawowego*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2022, nr 5.
- Gołaczyński J., Kotecka-Kral S., *Elektronizacja pism procesowych, doręczeń i posiedzeń jawnych w postępowaniu cywilnym w okresie pandemii COVID-19*, „Polski Proces Cywilny” 2020, nr 4.
- Gołaczyński J., *Ustawa o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych. Komentarz*, Legalis 2023.
- Gołaczyński J., Zalesińska A., *Nowe technologie w sądach na przykładzie wideokonferencji i składania pism procesowych i doręczeń elektronicznych w dobie pandemii COVID-19*, „Monitor Prawniczy” 2020, nr 12.
- Gromska-Szuster I., [w:] T. Wiśniewski (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom I. Artykuły 1–366*, Warszawa 2021.
- Jasińska K., *E-rozprawa w postępowaniu cywilnym a prawo do sądu i możliwość obrony swych praw*, „Studia Prawnicze. Rozprawy i Materiały” 2021, nr 2.
- Klimas K., *Posiedzenie zdalne według art. 15^{zzs} COVID-19U*, [w:] J. Gołaczyński (red.), *Postępowanie cywilne w czasie pandemii*, Warszawa 2022.
- Kościółek A., *Jawność posiedzeń sądowych w postępowaniu cywilnym w dobie pandemii COVID-19*, „Przegląd Sądowy” 2021, nr 5.
- Kościółek A., Arkuszewska A., *Zdalne posiedzenia sądowe – ewolucja czy rewolucja?*, [w:] J. Gołaczyński (red.), *Prawo Nowych Technologii: księga z okazji jubileuszu 20-lecia działalności Centrum Badań Problemów Prawnych i Ekonomicznych Komunikacji Elektronicznej i Studenckiego Koła Naukowego – Blok Prawa Komputerowego*, Warszawa 2022.
- Krakowiak M., *Rozprawa elektroniczna w polskim postępowaniu cywilnym*, [w:] M. Białecki et al. (red.), *Rozstrzyganie spraw cywilnych. Aktualne wyzwania i perspektywy*, Warszawa 2022.
- Kulski R., *Wpływ stanu zagrożenia epidemicznego lub stanu epidemii ogłoszonego z powodu COVID-19 na postępowanie cywilne*, „Monitor Prawniczy” 2020, nr 9.
- Litowski J., *Ograniczenie jawności postępowania cywilnego z uwagi na stan epidemii wywołany wirusem COVID-19*, „Monitor Prawniczy” 2021, nr 2.
- Litowski J., *Zakres zmian art. 15^{zzs} ustawy z 2.03.2020 r. – uwagi na tle stanu prawnego obowiązującego od 3.07.2021 r.*, „Monitor Prawniczy” 2022, nr 2.
- Łuczak-Noworolnik L., Żebrowska A., *Przeprowadzenie rozprawy i postępowania dowodowego drogą elektroniczną – założenia, cele, przyjęte rozwiązania*, „Polski Proces Cywilny” 2018, nr 3.
- Machnikowska A., *Zasada jawności w postępowaniu procesowym – modernizacja czy marginalizacja? Wybrane zagadnienia*, „Polski Proces Cywilny” 2022, nr 1.

- Michór A., *Postępowanie cywilne w okresie pandemii COVID-19*, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 2021, nr 9.
- Muliński M., Krakowiak M., *Przesłuchanie świadka w postępowaniu cywilnym za pomocą środków nowoczesnej techniki – postulat de lege ferenda*, „Przegląd Sądowy” 2005, nr 3.
- Plaziuk J., *Konieczność odstąpienia od przeprowadzenia posiedzenia zdalnego w przypadku wyznaczenia rozprawy lub posiedzenia jawnego w czasach COVID-19*, „Polski Proces Cywilny” 2022, nr 1.
- Skorupka A., *E-rozprawa i zmiany w sposobie procedowania tarczy 3.0*, LEX 2020.
- Staszak S., *Zmiany w postępowaniu cywilnym wprowadzone w związku ze stanem epidemii a zasada jawności postępowania*, [w:] A. Orzeł-Jakubowska, T. Zembrzusi (red.), *Konstytucyjne aspekty procesu cywilnego*, Warszawa 2023.
- Susz M., *Rozpoznawanie spraw w postępowaniu cywilnym na posiedzeniu niejawnym lub z wykorzystaniem środków technicznych umożliwiających przeprowadzenie posiedzenia zdalnego na odległość oraz skład sądu w obliczu pandemii COVID-19 – na przykładzie sądów Apelacji Rzeszowskiej*, „Prokuratura i Prawo” 2023, nr 4.
- Szkarłat A., *E-rozprawa i posiedzenia niejawne w postępowaniu cywilnym w świetle przepisów Tarczy 3.0 – odpowiedzi na pytania*, LEX 2020.
- Szutwe D., *Czy rozprawa zdalna narusza konstytucyjne prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy? Dylematy wokół organizacji cywilnych rozpraw zdalnych w polskim porządku prawnym*, [w:] J. Ciapała, R. Piszko, A. Pyrżyńska (red.), *Dylematy wokół prawa do sądu*, Warszawa 2022.
- Świder M., *Posiedzenie zdalne w trybie art. 15 zys¹ COVID-19U w kontekście prawa do rzetelnego procesu*, „Monitor Prawniczy” 2022, nr 19.
- Uliasz M., *Rozprawa zdalna w Kodeksie postępowania cywilnego (art. 151 k.p.c.)*, [w:] J. Gołaczyński (red.), *Postępowanie cywilne w czasie pandemii*, Warszawa 2022.
- Warecka K., *Rozprawa on-line a prawo do rzetelnego procesu. Omówienie wyroku ETPC z dnia 2.12.2021 r., 36516/19 (Jallow)*, LEX 2021.
- Wdowiak M., *Zdalny udział strony w postępowaniu cywilnym*, [w:] *Prawo a nowe technologie*, „Młoda Palestra” 2019, nr 2-3.
- Wydra Ł., [w:] R. Szmid (red.), *Ustawa o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych. Komentarz*, Legalis 2020.
- Zamojski Ł., [w:] P. Rylski (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Legalis 2023.
- Zembrzusi T., *Ograniczenia jawności postępowania w sprawach cywilnych w dobie pandemii – potrzeba chwili czy trwałe rozwiązania*, „Forum Prawnicze” 2021, nr 3.

Zagadnienia prawa pracy